

достатньої кількості руху організм поступово втрачає життєві сили, стає чутливим до негативного впливу зовнішніх несприятливих чинників, непомітно руйнується. Людина спочатку була розрахована на підвищену рухову активність. Але у сучасному суспільстві, де фізична праця виявилась витіснена машинами і автоматами, людину підстерігає небезпека з точки зору здоров'я. Знижена активність веде до багатьох порушень і передчасного старіння організму. Рухова активність є провідним фактором оздоровлення людини, тому що спрямована на стимулювання захисних сил організму, на підвищення потенціалу здоров'я. Повноцінна рухова активність є невід'ємною частиною здорового способу життя, що впливає практично на всі сторони життєдіяльності людини.

Активність людини, припускає урахування всіх видів діяльності: професійної, побутової, дозвілля, фізкультурної та інших. Під час вирішення питання взаємозв'язку фізичного виховання, фізичної реабілітації і рекреації у збереженні та укріпленні здоров'я треба враховувати той факт, що чим більший обсяг інтенсивно виконаної роботи, тим більш повноцінним має бути період відновлення, причому варто враховувати не лише активне відновлення, але й пасивний стан (спокій, сон).

Нормоване й раціональне чергування різних видів діяльності та активного відпочинку дає змогу зберігати високу працездатність і здоров'я, виробляє оптимальний стереотип діяльності людини.

Рівень фізичної працездатності тісно пов'язаний із рівнем здоров'я. Підвищення рівня фізичної працездатності свідчить про зміцнення здоров'я і навпаки. Цьому сприяє взаємозв'язок у сферах фізичної культури, який віддзеркалює загальноприйнятні і безапеляційні значення рухової активності для розвитку і підтримання людиною необхідних рис і можливостей свого організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мурза В. П. *Фізичні вправи і здоров'я* / В. П. Мурза. – Київ : Здоров'я, 1988. – 253 с.

2. Мухін В. М. *Фізична реабілітація підручник – 3-те вид. перероблене та доповнене* / В. М. Мухін. – К. : Олімп. л-ра, 2005. – 474 с.

УДК 376-056.264-053.4:159.955

А. А. Соловйова

магістрант спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна психологія)

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент,

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті висвітлюються особливості логіко-математичних ігор як засобу формування мислення старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.

В статтє освещается особенности логико-математических игр как средства формирования мышления старших дошкольников с тяжелыми нарушениями речи.

The article describes the features of logic and mathematical games as a way of thinking in older preschool children with severe speech disorders.

Ключові слова: *тяжкі порушення мовлення, логіко-математичні ігри, мислення.*

Ключевые слова: *тяжелые нарушения речи, логико-математические игры, мышление.*

Keywords: *severe speech impairment, logic and mathematical games, thinking.*

Постановка проблеми. Діяльність будь-якої людини, в тому числі й дитини має системний характер. Середовище, в якому знаходиться дитина, здійснює складний та багатоманітний вплив на її розвиток. Процес мовлення – явище складне і багатостороннє. Мовлення не є вродженою здатністю людини, воно формується у дитини поступово, разом із її ростом і розвитком. Чим повніше і правильніше мовлення дитини, тим

легше їй висловлювати свої думки, тим ширші її можливості пізнати дійсність, тим повноцінні будуть її взаємини з іншими дітьми та дорослими. У дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) відмічаються проблеми не тільки в мовленнєвому розвитку, але й у розвитку психічних процесів, зокрема, мислення. У зв'язку з цим необхідно будувати роботу з урахуванням корекції не тільки мовлення, а й усіх психічних процесів, у тому числі й мислення. Оскільки, провідною діяльністю дошкільників є гра, тому, необхідно враховувати даний факт у процесі корекційної роботи з дітьми з ТПМ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку нашої держави, одним із пріоритетних напрямів дошкільної освіти є сенсорно-пізнавальний розвиток, однією зі складових якого є математична діяльність. Математична діяльність у сучасних програмах дошкільного виховання представлена в двох аспектах – обстеження предметних фактів та явищ і формування системи логіко-пізнавальних дій. Питання змісту й способів формування елементарних математичних уявлень були предметом дискусій у 30-50 роках, що пов'язувалось з розробкою психологічних засад методики формування математичних уявлень дошкільників (Л. С. Виготський, Є. І. Корзакова, Г. С. Костюк, К. Ф. Лебединцев, Г. М. Леушина, М. М. Макляк, Н. Ю. Менчинська, В. В. Тарасун). У свою чергу всі психічні процеси дитини, розвиваються з прямою участю мовлення (Л. С. Виготський, В. П. Глухов, О. В. Запорожець, О. Р. Лурія, Р. Е. Левіна, Є. Ф. Соботович, Т. В. Туманова, Т. Б. Філічева, С. Н. Шаховська та ін.) [6]. Найхарактернішою особливістю мислення є його зв'язок із мовленням. Логічні операції, такі як аналіз, абстрагування, порівняння, узагальнення, класифікація, є невід'ємною складовою формування і лексико-граматичного ладу мовлення, і елементарних математичних уявлень. Дослідження показують, що діти з порушенням мовлення відстають в оволодінні вміннями і навичками, передбаченими програмою.

Мета статті – висвітлити особливості застосування логіко-математичних ігор

для розвитку мислення у старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На рубежі ХХ-ХХІ ст. дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців були зосереджені на розробці проблеми логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку з ТПМ. На власному дослідницькому матеріалі О. В. Запорожець та П. Я. Гальперін переконливо довели, що елементи логічного мислення у дитини можуть бути сформовані не в підлітковому віці, а набагато раніше [5]. Теоретичні й експериментальні роботи А. С. Виготського, Ф. Н. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна свідчать про те, що логічне мислення, творча уява, осмислена пам'ять не можуть розвиватися у дитини в результаті спонтанного дозрівання вроджених задатків. Вони формуються протягом дитинства у процесі виховання, що відіграє «провідну роль у психічному розвитку дитини» (Л. С. Виготський).

Однак, в дошкільному віці логіко-математичний розвиток неможливий без використання цікавих, захопливих логіко-математичних ігор; при цьому роль нескладного цікавого математичного матеріалу визначається з урахуванням вікових можливостей дітей та завдань всебічного розвитку й виховання, якими є:

- цілеспрямований розвиток пізнавальних процесів, що містять у собі вміння спостерігати й порівнювати, помічати спільне у відмінному, відрізнити головне від другорядного, знаходити закономірності й використовувати їх для виконання завдань;
- розвиток просторових уявлень (форма, розмір, взаємне розташування предметів), творчих здібностей, а також здатності до узагальнення й абстракції;
- навчання розкриття причинних зв'язків між явищами навколишньої дійсності;
- виховання самостійності, ініціативи, почуття відповідальності й наполегливості в подоланні труднощів.

Математичними іграми вважаються ігри, у яких змодельовані математичні побудови, відношення, закономірності.

Для знаходження відповіді (розв'язку), як правило, необхідний попередній аналіз умов, правил, змісту гри або завдання. Цілеспрямоване включення гри в заняття підвищує інтерес дітей до знань, підсилює ефект самого навчання. Створення ігрової ситуації приводить до того, що діти, захоплені грою, непомітно для себе й без особливої праці й напруги, здобувають певні знання, уміння й навички [2]. Гра робить заняття емоційно насиченим, вносить бадьорий настрій у дитячий колектив, допомагає естетично сприймати ситуацію, пов'язану з математикою. Математична гра є вагомим засобом виховання розумової активності дітей; вона активізує психічні процеси, викликає жвавий інтерес до процесу пізнання.

Щоб зберегти саму природу гри й у той же час успішно здійснювати навчання дітей математики, необхідні ігри особливого характеру. Вони повинні бути організовані так, щоб у них: по-перше, у якості способу виконання ігрових дій виникала об'єктивна необхідність у практичному застосуванні рахунку; по-друге, зміст гри й практичні дії були б цікавими й надавали можливість для прояву самостійності й ініціативи дітей.

А. А. Столяр виділяє наступну структуру гри, що включає основні елементи, характерні для математичної гри: дидактичні завдання, ігрові дії, правила та результат.

Дидактичними завданнями є наступні особливості ігор:

- завжди розробляються дорослими;
- спрямовані на формування принципово нових знань і розвиток логічних структур мислення;
- ускладнюються на кожному новому етапі;
- тісно пов'язані з ігровими діями й правилами;
- представляються через ігрове завдання й усвідомлюються дітьми.

Правила ігор чітко зафіксовані, визначають спосіб, порядок, послідовність дій. *Ігрові дії* дозволяють реалізувати дидактичне завдання через гру. *Результат гри* – завершення ігрової дії або виграш [4]. У математичних іграх використовується спеціальний структурований матеріал, що дозволяє наочно представити

абстрактні поняття й відношення між ними (геометричні форми – обручі, геометричні блоки; схеми; схеми-правила – ланцюжок фігур; схеми функції – обчислювальні машини; схеми операції, тощо).

Різновидом математичних ігор є *логічні ігри*, що дозволяють дітям на доступному математичному матеріалі, з опорою на життєвий досвід, будувати правильні судження без попереднього теоретичного засвоєння законів і правил логіки. *Логічні ігри* – це ігри в розумовій діяльності, а мислення старших дошкільників конкретне, тому, на заняттях обов'язково використовується наочність (малюнки, схеми, креслення, короткі умови завдань, записи термінів-понять, тощо).

У дітей з ТПМ спостерігається недостатність розвитку словесно-логічного мислення, що призводить до труднощів при виконанні будь-яких логічних операцій (аналізу, синтезу, класифікації, виділення головного при побудові умовиводів) та мовленнєвих операцій. Проблемою мислення дітей з ТПМ займалися багато авторів, серед них І. Т. Власенко, О. Р. Даніленкова, А. Ф. Спірова, О. М. Усанова, якими встановлено, що словесно-логічне мислення у дітей з вадами мовлення з'являється в більш пізні терміни і має ряд особливостей. Основні помилки при виконанні математичних завдань допускаються через невміння здійснювати самоконтроль, пояснювати свої дії, включати математичні терміни в мовленнєве висловлювання [2]. Знання з математики даються цим дітям особливо складно, але в процесі навчання виконанню математичних операцій діти розширюють пасивний словниковий запас, починають розуміти значення математичних термінів, вчать діяти за інструкцією. Вимога промовляти слідом за педагогом хід виконання завдання дозволяє активувати мовне наслідування, збільшувати активний словниковий запас і розвивати регулюючу функцію мовлення. У процесі логічних ігор діти з мовленнєвими порушеннями практично вчать порівнювати математичні об'єкти, виконувати найпростіші види аналізу й синтезу, установлювати зв'язки між родовими й

видовими поняттями.

Зазвичай логічні ігри найчастіше пропонуються дошкільникам; вони не вимагають обчислень, а лише змушують виконувати правильні судження й робити нескладні висновки. Самі ж ігри носять цікавий характер, тому, вони сприяють виникненню інтересу в дітей до процесу розумової діяльності. А це одна з кардинальних завдань навчально-виховного процесу для старших дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.

З. А. Михайлова та М. Н. Полякова виділяють наступні види логіко-математичних ігор:

- настільно-друковані («Колір і форма», «Логічний будинок», «Гральний квадрат»);
- ігри на об'ємне моделювання («Кубики для всіх», «Тетріс», «Геометричний конструктор»);
- ігри на плоске моделювання («Танграм», «Хрестики», «Соти»);
- ігри на зіставлення цілого з частин («Чудо-цвітик», «Дріб»);
- ігри-забави («Лабіринти», тощо) [3].

Є. А. Носов розробив комплекс ігор та вправ до яких входять і логіко-математичні ігри:

- ігри на виявлення і абстрагування властивостей предметів (колір, форма, розмір);
- ігри на засвоєння дітьми порівняння, класифікації та узагальнення;
- ігри на оволодіння логічними діями та мисленнєвими операціями [4].

Серед математичних ігор є й *сюжетно-рольові*. Їхня основна відмінність від інших ігор полягає в самостійності створення сюжету й правил гри та їх виконання. Основними компонентами сюжетних логіко-математичних ігор є:

- наявність зав'язки-сюжету, дійових осіб і наявність сюжетної лінії протягом всього заняття;
- абстрагування від несуттєвого, прийому виділення істотних ознак;
- оволодіння діями співвіднесення, порівняння, відтворення, розподілу і угруповання, операціями класифікації та серіації;
- ігрова мотивація і спрямованість дій, їх результативність;
- наявність ситуацій обговорення, вибору матеріалу і дій, колективного

пошуку шляхів вирішення пізнавальної задачі;

- можливість повторення логіко-математичної гри, ускладнення змісту, включення в гру інтелектуальних завдань;
- загальна спрямованість на розвиток ініціативи дітей.

Велике значення в розвитку мислення дошкільників надається використанню таких логіко-математичних ігор, як «Палочки Е. Дж. Кюізенера» та «Блоки З. Д'єнеша». Палички Кюізенера в повній мірі відповідають специфіці та особливостям елементарних математичних уявлень, що формуються у дошкільнят, а також їх віковим можливостям і рівню розвитку дитячого мислення. Робота з паличками дозволяє перевести практично, зовнішні дії у внутрішній план, створити повне, виразне і в той же час, досить узагальнене уявлення про поняття. Виникнення уявлень, як результат практичних дій дітей з предметами, виконання різноманітних практичних операцій, що є основою для розумових дій, вироблення навичок правильного мовлення, рахунку, вимірювання, обчислень, створюють передумови для загального розумового і математичного розвитку, в тому числі, і для розвитку основ логічного мислення [1].

Іншим універсальним засобом розвитку основ логіко-математичного мислення є «Блоки Д'єнеша». У процесі різноманітних дій з логічними блоками діти оволодівають мисленнєвими вміннями, що важливі з точки зору інтелектуального розвитку. До них відносяться вміння аналізу, абстрагування, порівняння, класифікації, узагальнення, кодування, декодування, а також логічних операцій «не», «і», «але» [2]. У спеціально розроблених іграх та вправах із блоками у старших дошкільників розвиваються навички алгоритмічної культури мислення, здібності вирішувати дії в умі. За допомогою логічних блоків діти тренують увагу, пам'ять, сприймання.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення математиці має свої особливості, оскільки психічні процеси пов'язані з мовленням, а недостатній їх розвиток перешкоджає

засвоєнню математичних знань. Корекційно-навчальне завдання базується на розумінні того, що діти з порушеннями мовлення повинні оволодіти тим же об'ємом знань, умінь та навичок що й діти з нормою мовлення. Узагальнення наочно-практичних дій і математичних операцій створює передумови для розвитку словесно-логічного мислення. З метою виявлення інтересу до пізнання, доцільним є створення розвивального середовища для математичних ігор дітей. На сьогодні існують різні види логіко-математичних ігор та вправ, що відповідають сучасним вимогам та дозволяють розвивати основи логічного мислення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баряева Л. Б. *Формирование элементарных математических представлений у дошкольников (с проблемами в развитии) / Л. Б. Баряева. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 340 с.*
2. Калинченко А. В. *Обучение математике детей дошкольного возраста с нарушением речи: метод. пособие. / А. В. Калинченко. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 72 с.*
3. Михайлова З. А. *Теории и технологии математического развития детей дошкольного возраста / З. А. Михайлова. – СПб. : Детство – Пресс, 2008. – 262 с.*
4. Носов Е. А. *Логика и математика для дошкольников / Е. А. Носов, Р. Л. Непомнящая. – М. : Детство-Пресс, 2007. – 79 с.*
5. Позднякова В. В. *Логіко-математичний розвиток дошкільнят: інноваційні аспекти альтернативної технології математичної освіти / В. В. Позднякова, Н. В. Заплаткіна / Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». – 2006. – № 5. – С. 64–66.*
6. Стребелева Е. А. *Формирование мышления у детей с отклонениями в развитии / Е. А. Стребелева. – М: ВЛАДОС, 2004. – 390 с.*

УДК 376.42

С. А. Цапенко*магістрант спеціальності**Спеціальна освіта**(Логопедія. Спеціальна психологія)***А. І. Кравченко***кандидат педагогічних наук, професор,**Сумський державний педагогічний**університет імені А. С. Макаренка*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються сучасні тенденції щодо комплексного вивчення затримки психічного розвитку як специфічної аномалії дитячого розвитку.

В статье рассматриваются современные тенденции комплексного изучения задержки психического развития как специфической аномалии детского развития.

The article reviews the current trends regarding comprehensive study of mental retardation as a specific abnormality of child development.

Ключові слова: *затримка психічного розвитку, вищі психічні функції, особливості розвитку дітей.*

Ключевые слова: *задержка психического развития, высшие психические функции, особенности развития детей.*

Keywords: *mental retardation, higher mental functions, especially of children.*

Постановка проблеми. У спеціальній психології та педагогіці однією з найбільш важливих та актуальних проблем є проблема вивчення особливостей розвитку вищих психічних функцій дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР). В останні роки помітно збільшилася кількість дітей із затримкою психічного розвитку, яка зумовлюється біологічними, соціально-психологічними, екологічними та іншими чинниками, а також їх комплексними поєднаннями. Цей факт обумовлює підвищену увагу дослідників до даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними А. Д. Фролової, недорозвиток пізнавальних здібностей відмічається у кожній десятій дитини шкільного віку, а рівня шкільної зрілості